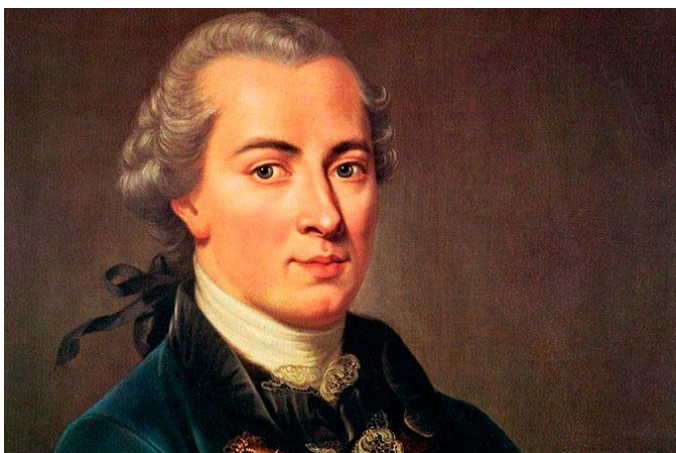

UNIDADE 10

A Ilustración e o criticismo de Kant – Parte 2
(ética)

DESCRIPCIÓN BREVE

Exponse a Ilustración e a segunda parte da filosofía de Kant: a lei moral

David Espasandín

Historia da Filosofía / 2º de Bacharelato

Contido

1. O problema da liberdade: resposta á pregunta “que debo facer?” e posibilidade da lei moral	1
2. Máximas, imperativos hipotéticos e imperativos categóricos	2
3. O imperativo categórico e as súas formulacións	2
4. Liberdade como condición e fundamento da lei moral	3
5. A autonomía da vontade	4
6. Éticas materiais e éticas formais	4
7. O ben e o deber	5
8. Os postulados da Razón Práctica	5

1. O problema da liberdade: resposta á pregunta “que debo facer?” e posibilidade da lei moral

Ao tratar o problema da moral, Kant observa que todo o que constitúe **a experiencia, a natureza, esta determinado pola lei da causalidade**, é dicir, atopa a súa determinación fora de si mesmo, nunha causa exterior. Así, todo o que se move é movido por outro elemento, de xeito que parece que todo efecto ten unha causa que o encadea. Entendida así, **a experiencia é a relación férrea das cadeas causais, un mundo determinista** no que todo está decidido e no que parece non haber cabida para a liberdade. Nun escenario así, carecería de sentido a pregunta polo que debemos facer, e **anularíase toda moral** na medida en que non habería liberdade: todo serían relacións causais. Nun mundo así a nosa conducta estaría determinada polos elementos da natureza igual que está determinada a caer unha pedra pola lei da gravidade ou a subir unha marea. Estes elementos non son libres ao teren causas externas, e se a nosa vontade se ancorase na experiencia do mesmo xeito, subordinándose á causalidade, tampouco sería libre.

O reto de Kant, polo tanto, vai a ser **tentar salvagardar a liberdade da Razón para que así poida existir unha moral**, para que o ser racional poida escoller entre alternativas e non se atope encadeado ao mundo causal da experiencia.

Na *Crítica da razón pura* Kant dedicouse a limitar a razón cognitiva á esfera da experiencia, mentres que na *Crítica da razón práctica* tratará exactamente o contrario. Polo tanto, esa esfera noumenal que era inaccesible dende o punto de vista teórico, faise practicamente accesible. O ser humano, na medida en que estea dotado de vontade pura sen sometemento á natureza, converterase nunha causa noumenal.

O imperativo moral converterase nunha síntese a priori que non se funda nin na intuición sensible nin na experiencia (e polo tanto de carácter noumenal).

2. Máximas, imperativos hipotéticos e imperativos categóricos

Débese demostrar, entón, que hai unha razón pura (pura=sen sometemento á experiencia) práctica: **A RAZÓN SOA É SUFICIENTE** (como razón pura, sen axuda de impulsos sensibles) para mover a vontade. Só neste caso pode haber principios morais válidos para todos os homes sen excepción, é dicir, leis morais que teñan valor universal. Para comprender adecuadamente o pensamento moral de Kant, é útil facer certas distincións sutís pero importantes nas que se apoia.

Kant denomina "principios prácticos" ás regras xerais, aquelas determinacións xerais da vontade das que dependen moitas regras prácticas particulares. Os principios prácticos divídense en **máximas** e **imperativos**. As máximas son principios prácticos que só se aplican a suxeitos individuais que os propoñen a si mesmos, pero non a todos os homes e, polo tanto, son subxectivos. Por exemplo, o principio "vingarse de todos os delitos que recibe" é unha máxima (e, polo tanto, subxectiva) porque só é válido para quen o apoia e non se impón en absoluto a todos os seres racionais. Os imperativos, por outra banda, son principios prácticos obxectivos, válidos para todos. Os imperativos son mandatos ou deberes, regras que expresan a necesidade obxectiva da acción, o que significa que "se a razón determinase completamente a vontade, a acción sucedería inevitablemente segundo esa regra".

Pola súa banda, **os imperativos poden ser de dous tipos: hipotéticos e categóricos**. Os **imperativos hipotéticos** son os que determinan a vontade só no caso de que queira alcanzar determinados obxectivos, polo que non valen absolutamente.

Por outra banda, os **imperativos categóricos** son aqueles que determinan a vontade non en vista de obter un determinado efecto que se desexa, senón simplemente como vontade, independentemente dos efectos que poida acadar. **Non din, polo tanto, "se queres ... debes", senón "debes porque debes", "debes, sen máis"**. Os imperativos categóricos –e só eles– son leis prácticas que son incondicionalmente válidas para o ser racional; só eles son leis morais. Son **universais** e **necesarios**, pero non do mesmo xeito que as leis naturais. Non poden non cumprirse as leis naturais, mentres que as leis morais poden non cumprirse, porque a vontade humana non só está suxeita á razón, senón tamén a inclinacións sensibles. En consecuencia, pode desobedecer e precisamente por iso as leis morais chámanse "imperativos" ou "deberes". A necesidade da lei física consiste na inevitabilidade da súa realización, mentres que a necesidade da lei moral consiste en ser válida para todos os seres racionais sen excepción. Unha vez establecido que a lei moral é un imperativo categórico, é dicir, incondicional, válido por si só, débense determinar os seguintes factores: 1) cales son as características esenciais deste imperativo; 2) cal é a fórmula que mellor o expresa; 3) cal é o seu fundamento (a condición que o fai posible).

3. O imperativo categórico e as súas formulacións

O imperativo categórico - a lei moral - non pode consistir en mandar certas cousas, por nobres e elevadas que sexan. Isto significa que **a lei moral non depende do contido**. Kant denomina "lei material" á que depende do contido. Se subordinamos a lei moral ao seu contido, segundo Kant caeremos no empirismo e o utilitarismo, porque nese caso a vontade vén determinada polos contidos, dependendo de se lles gusta ou non.

De que dependerá, entón? Nunha lei, se prescindimos do contido, **só queda a súa forma**. A esencia do imperativo, entón, é que ten validez en virtude da súa forma de lei, grazas á súa racionalidade. A lei moral é na medida en que prescribe que a respecto como lei ("**debes porque debes**"), e é tal porque ten validez universal, sen excepcións (formalismo moral). O imperativo categórico é un **imperativo non suxeito a ningún condicionante**; válido, **a priori**, por si só. Determina a vontade non á vista de obter un determinado efecto que se desexa, senón independentemente dos efectos que poida acadar. Con isto, Kant limítase a trasladar á súa propia linguaxe filosófica o principio evanxélico segundo o cal o que se fai non é moral, senón **a intención coa que se fai**. O que na moral evanxélica constitúe a boa vontade como esencia da moral, en Kant é a adecuación da vontade á forma da lei. En resumo: **a esencia do imperativo categórico consiste en ordenarme a min mesmo como debería querer o que quero e non o que debería**. Polo tanto, **a moral non consistirá no que se fai, senón en como se fai o que se fai**.

O imperativo categórico, ao expresar a necesaria e suficiente determinación da vontade (é dicir, a "forma" da lei), é único, en contraste coa moral material, que sempre precisa engadir novos imperativos a medida que as circunstancias varían. Non obstante, na *Fundamentación* Kant inclúe varias formulacións, que algúns autores consideran como cinco e outros reducen a tres (Nótese que todas as formulacións teñen un carácter "formal": non din que facer, senón só como: "Obra de tal xeito que ... "):

- "Obra só segundo unha máxima que poida querer ao mesmo tempo que se converta nunha lei universal", é dicir, que a súa máxima (subxectiva) convértase nunha lei universal (obxectiva). Esta é a única fórmula que Kant, despois de telo enunciado na *Fundamentación*, seguiu conservando no *CRPr*. Esta fórmula revela a forma pura da lei moral, que é a universalidade (validez sen excepcións). Unha fórmula semellante é: "Actúa coma se a máxima da túa acción se convertese, pola túa vontade, nunha lei universal da natureza". É a formulación da lei universal (moral e incluso da Natureza).
- "Obra de tal xeito que a vontade pode considerarse a si mesma, a través da súa máxima, como lexislador universal". É a fórmula da autonomía da vontade. Esta fórmula é moi semellante á primeira e a diferenza é que a primeira destaca a lei, mentres que a segunda dá maior relevancia á vontade e ao feito de non estar suxeitos a unha lei, senón que esta lei é froito a nosa propia racionalidade e depende de nós: somos nós, coa nosa vontade e racionalidade, os que damos a lei a nós mesmos. No *CRPr* deixou de lado esta formulación, para non presupor estes conceptos e alcanzar así o máximo rigor lóxico.
- "Obra de tal xeito que uses a humanidade, tanto na túa persoa como na persoa de calquera outra persoa, sempre como fin e nunca como medio". É a formulación do fin en si mesmo. Explícase con esta outra formulación: "Obra por máximas dun membro lexislador nun posible reino de fins". Se cada home é un lexislador universal, nunca pode ser concibido como un medio para un suposto fin da lei: el mesmo é o fin da lei e a Humanidade, o "reino dos fins". Esta formulación -baseada no altísimo concepto que sitúa ao home non como unha cousa entre as cousas, senón sobre todo- está abandonada na *CPR*, porque Kant quere levar o seu formalismo ás súas últimas consecuencias, independentemente de calquera concepto de fin.

4. Liberdade como condición e fundamento da lei moral

O imperativo categórico é unha proposición que determina (move) a vontade a priori. Isto significa que a razón pura é de por si práctica, porque determina a vontade sen que interveñan outros factores: a forma pura da lei é suficiente.

Non é necesario xustificar nin demostrar a existencia da lei moral, é dicir, do imperativo categórico. Segundo Kant, **imponse á conciencia como un feito da razón; e este feito só se pode explicar se se admite liberdade**. Polo tanto, a conciencia deste feito (lei moral) non provén de algo anterior, como por exemplo da conciencia da liberdade, senón ao revés: tomamos conciencia da liberdade precisamente porque antes de nada somos conscientes do deber. Nestas circunstancias atopámonos ante un evento absolutamente único. **O imperativo (a conciencia do imperativo), que me ordena a vontade segundo a forma pura da lei, condúceme á liberdade**. Por iso non é un xuízo analítico, senón un sintético a priori, porque me di algo novo. A evidencia do deber comunícame por si mesma que son libre (ou doutro xeito, o deber non tería sentido) e, polo tanto, indícame a dimensión da liberdade.

A liberdade é a independencia (da vontade) con respecto á lei natural dos fenómenos, é dicir, respecto ao mecanismo causal. A liberdade é a característica desa vontade que pode determinar a forma pura da lei, sen necesidade de contido (que está ligado á lei natural propia do fenómeno). Esta liberdade, que non explica nada no mundo dos fenómenos e que na dialéctica da Razón pura dá lugar a unha antinomía insalvable, por outra banda explícao todo no ámbito moral. Precisamente por este motivo, tomamos conciencia diso a través da moral.

En conclusión: **primeiro coñecemos a lei moral (deber) como un "feito da razón" e despois inferimos a liberdade dela, como fundamento e condición**.

5. A autonomía da vontade

Se definimos a liberdade como "independencia da vontade respecto á lei natural dos fenómenos" e como "independencia dos contidos" da lei moral, atopamos un **significado negativo** (o que exclúe). Por outra banda, se a esta característica lle engadimos unha nova: que a vontade (independente) tamén é capaz de determinarse a si mesma, a **autodeterminación**, tamén teremos o seu significado positivo e específico. Este aspecto positivo é o que Kant chama "**autonomía**" (**darse a si mesma a súa propia lei**). O contrario é a **heteronomía**, que **a vontade depende doutra cousa que ela mesma**, que a determina.

Liberdade, autonomía e formalismo están indisolublemente unidos. Isto non significa, por suposto, que a vontade, cando se determina a si mesma, non considere contido e que a forma da lei moral non teña un contido, senón que significa que este nunca pode ser o motivo e a condición determinante. Toda moral baseada no contido compromete a autonomía da vontade, implica que está subordinada ás cousas e, polo tanto, ás leis da natureza. En consecuencia, implican unha heteronomía da vontade. Os seus principios son "materiais" no sentido de que determinan a vontade a través de obxectos ofrecidos ao desexo e, no fondo, sempre propoñen a busca da felicidade. A moral material é empírica (e, polo tanto, incapaz de ofrecer principios estritamente universais), hipotética nos seus imperativos (son do tipo "Se queres ... entón ...") e heterónoma (reciben a lei desde fóra da súa propia razón). Por esta razón, son impotentes para determinar a vontade dun xeito necesario e universal; non conteñen ningunha lei, senón só máximas.

6. Éticas materiais e éticas formais

Se analizamos todas as proposicións que conteñen regras para a determinación da vontade, podemos formar un grupo en dous bloques de éticas posibles:

1. ÉTICAS MATERIAIS (heteronomía). Esas proposicións que formulan principios materiais sitúan a representación da realidade dun obxecto como o fundamento da determinación da vontade. Para Kant,

un obxecto nunca pode ser un principio de determinación máis que se o suxeito, a través da súa representación del, consegue sentir pracer ao realizalo. Pero o pracer e a dor non se poden determinar a priori e sempre se debe empregar a experiencia para comprobalos. Para Kant, pois, porque son empíricos, os principios materiais non poden proporcionar leis prácticas xa que unha lei para ser tal debe ter unha necesidade obxectiva fundada a priori. Os principios materiais están apoiados así na relación da representación co suxeito, nun sentimento. Son a posteriori, dependen experiencia e non permiten a liberdade nin a autonomía da vontade. Aquí encaixarían todas as éticas anteriores a Kant.

2. ÉTICAS FORMAIS (autonomía). Esas proposicións que formulan principios formais (principios **a priori**, representación da lei moral, **autonomía** e determinación do suxeito, polo tanto, xuízo previo á experiencia). Formulan as súas máximas por respecto á lei, e non en referencia a ningún contido. A autonomía como propiedade da vontade de ser unha lei por si mesma. Está é a ética Kantiana.

7. O ben e o deber

Toda a ética prekantiana dedicouse a determinar o que era o ben moral e o mal moral e, como consecuencia, deduciu a lei moral, que prescribe facer o ben e evitar o mal. Kant, como consecuencia do seu formalismo, inverte completamente os termos da pregunta: **"O concepto de bo e malo non pode determinarse antes da lei moral, senón só despois dela"**. Isto significa que "non é o concepto do ben como obxecto o que fai posible a lei moral e a determina, senón, pola contra, a lei moral a que determina primeiro o concepto de ben, de xeito que merece absolutamente ese nome". En resumo: a lei moral define e outorga o ser ao ben moral e non viceversa.

Kant pregúntase como se, guiados pola boa vontade, podemos saber cando actuamos moralmente. Tal pregunta ten sentido na medida en que hai boa vontade, pero non toda a vontade é boa. É entón o **criterio do DEBER** o que diferencia uns dos outros. Kant parte do feito de que as nosas accións están determinadas pola razón, pero tamén polas inclinacións (paixóns, sentimentos, apetitos, etc.), o que provoca **no ser humano un debate continuo entre o intelixible e o sensible**. A moral e o máximo grao de moral sempre serán o desa vontade que funciona por deber. Así, conclúe que **un acto é moralmente bo cando se fai por deber**. En calquera caso, o ser humano sabe que facer, con todo, as inclinacións, ás veces, lévano a tomar como éticamente correcto o que non é. O imperativo categórico proporciona a dirección correcta como guía racional para establecer o deber.

Referíndose ao deber, Kant diferencia 3 tipos de actos:

1. Accións **contrarias ao deber**. No que a vontade está dominada por inclinacións e, polo tanto, contra o deber, que merece a cualificación de acción moralmente mala.
2. Accións **conformes ao deber**. Estes poden ocorrer ou acontecer por inclinación cando se actúa de acordo coa norma, pero por interese.
3. Accións **por deber, é dicir**, cando se actúa por respecto á lei moral e con independencia dos resultados.

8. Os postulados da Razón Práctica

Ese mundo intelixible e noumenal que fuxiu da Razón pura e que só se lle presentou como un requisito ideal (as ideas da razón), faise así accesible a través da práctica. A liberdade (obxecto da 3a antinómia da idea cosmolóxica), a inmortalidade (da alma) e Deus, na CRPr deixan de ser ideas simples (requirimentos estruturais da razón) para converterse en **postulados**.

Os postulados "non son dogmas teóricos, senón supostos, cunha perspectiva necesariamente práctica; polo tanto, non amplían o coñecemento especulativo, pero si conceden unha realidade obxectiva ás ideas da razón especulativa en xeral (a través da súa relación cos principios prácticos), e autorizan conceptos que nin sequera se poderían afirmar doutro xeito.

A forza dos postulados radica en que estamos obrigados a admitilos para explicar a lei moral e o seu exercicio. Se non os aceptamos, non podemos dar conta da lei moral. E como este é un feito innegable, a realidade deses tamén é innegable e é por iso que Kant di que os postulados "outorgan unha realidade obxectiva ás ideas da razón especulativa". Estes son, en síntese, os tres postulados.

1. A **liberdade** é a condición do imperativo e o que se deduce del. Kant fala tamén do imperativo categórico como unha proposición sintética a priori que implica estruturalmente a liberdade, algo que serve para levar o mundo dos fenómenos máis alá. Engade ademais que a categoría de causa é aplicable tanto ao mundo fenomenal (causa mecánica) como ao mundo noumenal (causa libre). A aplicación da causalidade ao noumeno é teoricamente imposible, pero é posible aplicala no campo moral á vontade pura e, polo tanto, **é posible concibir a vontade pura como unha causa libre**. Deste xeito, **o home descóbrese a si mesmo como pertencente a dous mundos: por un lado, como fenómeno, recoñécese determinado e suxeito a causalidade mecánica; por outra, en cambio, descóbrese como intelixible e libre, en virtude da lei moral**. Nada impide que a mesma acción, na medida en que pertence á esfera sensible, estea condicionada mecanicamente e determinada pola necesidade no seu desenvolvemento e, con todo, debido a un axente que pertence ao mundo intelixible, tamén pode pertencer "ao mundo intelixible, ter como fundamento unha causalidade sensiblemente incondicionada e, polo tanto, ser considerado como libre ". En resumo: **nada impide que a mesma acción sexa producida por unha causa libre noumenal e que se desenvolva de acordo coas leis da necesidade nunha dimensión fenomenal**.
2. A **existencia de Deus**. A virtude, que é o exercicio e actualización do deber, é un ben supremo. Non obstante, non é o bo na súa totalidade e integridade. Esta é só a virtude á que tamén se engade esa felicidade que lle corresponde pola súa propia natureza de virtude. A virtude, xunto coa felicidade que lle corresponde, constitúe o ben máis alto. Pero a busca da felicidade nunca xera virtude (porque fai caer a virtude no eudaimonismo); **a procura da virtude tampouco dá lugar por si mesma á felicidade**. Polo menos, non é o que sucede neste mundo, que non se rexe por leis morais, senón por leis mecánicas. Non obstante, a procura da virtude fai ás persoas dignas de felicidade e é absurdo ser dignas de felicidade e non ser felices. Este absurdo supérase postulando un mundo intelixible e un Deus, omnisciente e onnipotente, que adapta a felicidade aos méritos e ao grao de virtude. En resumo: a lei moral manda ser virtuoso; isto faime digno de felicidade; polo tanto, é lícito postular a existencia dun Deus que outorga noutro mundo esa felicidade que corresponde ao mérito e que non se consegue neste mundo. Sen tal postulado habería unha situación absurda, contraria á razón.
3. A **inmortalidade da alma**. O máis alto ben require a "perfecta adaptación da vontade á lei moral". Isto é precisamente o que manda o imperativo. Unha perfecta adaptación da vontade á lei moral é a santidad. Agora, dado que a) isto requírese categoricamente e b) ninguén neste mundo pode actualizalo, "só se pode atopar nun proceso ata o infinito", nun proceso que cada vez está máis preto dese "completo" adaptación ". "Pero **o proceso infinito só é posible se se presupón unha existencia e unha personalidade do ser razoable que tamén duran ata o infinito: a inmortalidade da alma**". É un xeito inusual de concibir a inmortalidade e a vida eterna (paraíso): non como condición nun certo sentido estático ou polo menos non evolutivo, senón como un aumento e progreso infinito. Para Kant, a inmortalidade e o máis alá son un achegamento cada vez máis próximo á santidad, aumentando continuamente na dimensión da santidad.